

ber a képet, „önmagát”, és miként értelmezi ugyanazt a képet, amikor különféle konkrét környezetbe helyezve látja viszont, illetve amikor különféle használati módokat keres és talál számára. Kissé túlzottnak hat, hogy a szerző a beszélgetések teljes szövegét közli és részletekbe menően rögzíti szövegelemzéseit. Tény azonban, hogy e lépcsőzetes módszer és e nagyfokú racionalizmus során közérthetően bontakozik ki az a tétel, hogy: egy-egy fogalom vagy jelenség, példánkban a kép, értelmét és információtartalmát a kontextusban kapja meg. Legalábbis látszólag. Mert az is nyilvánvaló, hogy a környezetéből kiemelt fotó, műalkotás vagy bármi más, nem szűnik meg közölni, nem válik szükségszerűen érthetelenné és értelmetlenné. Az értelmezés bizonyossága azonban a használatban, a kontextusban valósul meg.

A kommunikáció molekuláris szintjeit (csoport- és csoportközi kommunikáció, tömegkommunikáció, interperszonális és interdiszciplináris kommunikáció stb.) felsorolásszerűen érinti a tanulmány, és az eddigi legteljesebb jeltipológiából (Ch. S. Peirce alkotta meg) is csak ízelítőt ad. A kötet végén közölt irodalomjegyzék viszont jó útmutató a további, behatóbb tanulmányozásokhoz.

A bevezetőben a szerző csupán „néhány vázlatot” ígér, „elmosódó határu foltokat, amelyek természetesen tovább finomíthatók az olvasó igényének és tudásunk pillanatnyi állásának megfelelően”. Ígérését betartja. Sokoldalúan, újszerűen igyekszik tájékoztatni, informálni magáról a tájékoztatásról, magáról az információról. Az eredmény: egy tudományos értekezés, amely elérte célját.

POLYAK Márta

KÉT UPDIKE-REGÉNY

AMERIKAI VARÁZSHEGY

John Updike: *Szegényházi vásár*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1975.

Már most, írásom elején sietek megjegyezni, hogy a Mann nagy regényével való összehasonlítás nem minőségi és csupán a szerkezetre, valamint a mű tartalmát képező szellemi erőviszonyokra, a haladás és a reakció kapcsolatára vonatkozik, — Updike kisregénye különben sem tart igényt nagyepikai feladatokra. Érdeklődése ugyanis egy zárt világra, az aggok házára korlátozódik, miközben ha tudatelemző mikrorealizmus formájában elkalandozgat is — gyakran csak egy-egy percre élénk álló — hőseink múltjában, gyökérkutatásában többnyire nincs meg az a tipizáló többértelműség, információgazdagság, mint Mann művében. Regénye mégis megérdemelten keltette fel a kritikusok figyelmét már az első megjelenését követően is, mert az amerikai életen keresztül az életnek bizonyos szempontú teljességét sikerült ábrázolnia, amelyben fiatalság és öregség, demokrácia és konzervativizmus, ateizmus és vallás, racionalizmus és misztikum, jóság és gonoszság ellentétpárjai kapnak helyet, többnyire úgy, hogy — az író rokonszenvenyilvánítása nélkül — pozitív és negatív tulajdonságcsoportok az egyes hősökben tiszta képletként, a másoknál elkeveredve jelennek meg.

A cselekmény a már említett helyszínen egy nap alatt játszódik le. Ebből a legfontosabb, hogy Connert, az ambiciózus, demokratikus humanista gondnokot kövel dobálják meg az aggok, akik képtelenek megérteni, hogy a gondnok az ő érdekeiknek igyekezett érvényt szerezni újításival. Ez annak a vásárnak az előkészületei idején történik, amit évente

egyszer tartanak a szegényház udvarán, hogy az aggok eladhassák termékeiket. Az írói kamera hősről hőse vándorol, s időközönként visszatér ahhoz, akit fél vagy egy egész órával korábban elhagyott. Updike annyiban hagyományos író, hogy nála a külső leírást és a gyakran fokozódó metaforikus természetábrázolást nem mindig kíséri tudatelemzés, noha többször meggyőződhetünk róla, hogy ennek is kiváló mestere. Sajnos az előbbi gyakran túlteng az utóbbi rovására. Ez azonban nem gátol bennünket, hogy néhány szereplőjét megtartsuk emlékezetünkben. Először is Connerről kell említést tennünk, akire a már felsorolt ellentétpárokhoz úgy szólván mindegyik első tagja ráillik. Ezt talán még annak hangsúlyozásával toldhatnánk meg, hogy rendkívüli érzékenységénél csak a türelme nagyobb. Olyan eszményeket vall, amelyek a szemérmesen rejtőzködő író számára is igen kedvesek lehetnek. A majd százéves Hooknak a vallás nélkülözhetetlenségét igazoló érveire azt feleli, hogy a mennyországot a földön képzelet el. Ott majd „Nem lesz betegség. Nem lesz se gazdasági, se politikai elnyomás, mert a hatalom azok kezébe kerül, akik nem áhítoznak hatalomra, hanem az emberiség ügyének szolgálatára szentelik életüket. Mindenkinek bőségesen jut szabad idő, pihenés.” Ennek az utópista szocializmusnak az emberi szenvedés a végső ellenfele. Ha Conner Settembrini tanítványa is, Hook inkább egy viktoriánus bölcs, mint Naphta epigonja. A cinikus álforradalmár a szemirekellő, mocskos szájú Gregg személyében jelenik meg, anélkül, hogy a szerepe tudatosodna benne. Az áskálódás, a rágalmazó rosszindulat és a gyanakvás szelleme ő, a nagy dumával palástolt gyávaság embere, aki minden újítást kételkedve fogad, s különös kedvét leli a pusztításban és mások bosszantásában. Az ő műve,

hogy Conner — legalábbis a regényidőben — megbukik. S az újabb nemzedék? Erről akkor sem mondanánk keveset, ha csak annyit árulnánk el, hogy Updike úgyszólván kizárólag dadaista montázsban vesz róla tudomást. Néhány oldalas beszélgetésükben, melyet az író időnként félbeszakít Hook vagy Conner (ti. a két Valaki!) monológjával, mintha érezné, hogy az olvasónak véges a türelme, — a konformizmus, a jellegtelenség, privatizálás, nivellálódás oly jól ismert igéi és névszói kapcsolódnak csak önmagukban érthető, de szélesebb összefüggésben már elvesző mondatocskákká. Castorp legalább elvont humanizmust tanult kényszerű kolokviumain — ezzel szemben Updike ifjúsága nem is egyedekből áll, hanem alakatlan, elasztikus massa, melyet nincs ki felrázozni hedonista kótyagosságából.

Irodalomszociológiai alapon, a mű megismerő funkciójával kapcsolatban persze, feltehető a kérdés: vajon ez-e az amerikai élet lényege? Akkor lenne az öregek és a fiatalok közötti távolság, hogy még csak konfliktusra sem kerülhet sor közöttük? Nem szakította-e szét erőszakosan Updike az összekötő kapcsot? A múlt századból Conner gondolkodásában még tovább élő passzívan humanista eszméket nem egészítik-e ki a kor feladatainak megoldásához közelebb álló szocialista törekvések? Az író szükségképpen lát-e csak pusztulást bomló társadalmában? Több mint száz éve igen gyakran felteszik e kérdéseket a haladó eszmék mellett elkötelezett kritikusok, annál is inkább, hiszen a regény egy valóságképről és életformáról informál. Szerintünk ez esetben olyan igény lenne ez, mintha azt kívánnánk, hogy az író bújjon ki a bőréből. Ő ugyanis csak azokat az élet-szférákat örökítheti meg autentikusan, amelyeken áthaladt. Ha mást

mondana, rögtön megéreznénk rajta a retorikus köpönyeget.

Nos, Updike-nak „fedezete” van arra, hogy úgy beszéljen, ahogyan beszél. Értelmiségi lévén, műveiben leggyakrabban gyerekkora színterének, Pennsylvániának az emberei kelnek életre, anélkül, hogy akár a külsőségekben is meg tudnának szabadulni a milió varázsától. A tudomány dolga, hogy megállapítsa a társadalom mozgásirányát; az íróé, hogy a tapasztalatát megérezkítse számunkra. Az utóbbi sikerült is neki, anélkül, hogy az előbbinek ellentmondana.

A FARM ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

John Updike: *A farm*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1975.

Ha a *Szegényházi vásár* olykor szétfolyónak tűnik, akkor *A farmot* olvasva a nagyfokú sűrítettség lep meg bennünket. Ott Updike-ot csupán tehetséges tanítványnak éreztük — itt viszont már kiforrott íróként lép elénk (jóllehet alig van hat év a két regény között), akinek prózájában a — gyakran a hősök prousti merengéseiből kibomló — mikrorealizmus sajátos egyensúlyra jut a belső jellemformálással, a szereplőknek egymás felé csak számítottan megnyilatkozó néma küzdelmeivel, s a mai élet egyszerre tágas és szűkös lehetőségeivel, a gyengéket örökké elbizonytalanító változataival, melyek — éppen azért, mert sohasem véglegesek s mindig választhatók — újra és újra elgondolkodtatják őket korábbi (de a regény cselekménypillanatában kétséges értékűnek bizonyuló) lépésük jelentőségéről. Updike mindenekelőtt mélyen hiteles lélektani portrékat ad, melyekben a tudat s — amennyiben freudi kifejezést óhajtunk használni — az „én” vergődik, mint a belső és külső végtelen közötti taktikus egyensúlyteremtő. Csakhogy ő nem külön-

leges eseteket ír le, hanem abból a tárnából hoz fel kincseket, amelyeket a felszínes kutatók már rég kimerültnek véltek. Hősei nálunk is gyakori típusok: a hivatalnok férj, aki népes családja elhagyásával és másodszori nősülésével próbálja fűszerezni sótlan életét; az érzéki asszony, aki nőiességében érezte magát megalázva, csak a saját dolgaival elfoglalt első élet-társa mellett; a bizonytalan férfi gerinces anyja, aki, miután évtizedekkel korábban a vidéki élet, a farm magányát választotta saját maga és időközben már foldogult férje számára, látva, hogy fia a maga módján feltalálja magát a nagyvárosi életben, — betegségétől is gyötörtén maga is elbizonytalanodik. Így nemcsak szócstaták folynak váratlan oldalszűrásokkal, hanem belső gondolati vívdások is, különösen az én-regény főhősében, aki szilárdan eltökéli, hogy az óvatos közvetítő szerepét fogja játszani túlérzékeny, de csipős nyelvű anyja és egyenes szavú, kiegyensúlyozottságában szálkaként szűrő felesége között. Az író azzal még csak közepes maradna, ha megrekedne a küzdelem valószerűsítésével; a többlete abban van, hogy az emberi létezés örök és egyúttal időszerű kérdéseit életi meg három alakjával: magány és közösség; az egyéniség önérvényesítése vagy önfeladása; állhatatosság és gyöngeség; változás és állandóság ellentmondásai szülik kétségeiket, míg farmjuk mellett gombamódra növekszik az új település, „objektív megoldást” ígérve kérdéseik nagy részére.

Nagyt tévednénk azonban, ha az elmondottakból arra következtetnénk, hogy Updike túlságosan racionális, száraz író, s a művészetben időszertlenül túl okosan mindent megmagyaráz és megjelenít, ami ma a többség szerint kimondhatatlan és érzékíthetetlen. E lehetőségeknek csak egy szócsove van regényében, Joey mostohafia, a 11 éves kisöreg személyé-

ben, aki enciklopédikus nagyképűséggel rázza ki a mai természettudomány adatait, melyek ismeretében számtalan rejtély érhetővé válik, csak éppen megnyugtatóvá nem. Ettől eltekintve Updike világa csodákkal van tele; ezek természetesen nem túlvilágiak, misztikusak, hanem egyszerűen az ember valóság-, illetve létezésének csodái: pl. a dolgok, az emléktárgyak különbségei, amilyenek évekkel ezelőtt voltak és amilyenek a regény jelen idejében a merengő Joey szemében; vagy a természet színrajzai és alakváltásai, melyek már a *Szegényházi vásárban* is jelentős szerepet kaptak, igaz, a mű alapotívumával kevésbé egybeforrtan. Joey a pillanat sodrásának engedő impresszionisztikus alkat, ezért egészen természetes, hogy valóságérzékelése (Mauriacéhoz hasonlóan) jellegzetesen agnosztikus. Miközben a feleségét békítgeti az anyjával, ilyen gondolatok fordulnak meg a fejében: „Lehet, hogy mindkettőjüknek igaza volt. Minden tévképzetnek megvan a minimális valóságtartalma attól, hogy legalább egy agyban létezik. A valóság, erre megtanított a munkám, nem statikus valami, nem hegycsúcs, amelyet a megállapodások, félholtra fagyott hegymászók módjára, fokról fokra megközelíthetnének. Inkább folyton-folyvást szilárduló, illúziókból összeálló, szakadatlan változás. New Yorkban olyan emberek között dolgozom, akiknek a hamis érveit egy évre rá úgy átveszik mindenütt, mint egy új cipődivatot.” Az idézet önmagában elégséges ahhoz, hogy kitűnjék: Updike nem időtlenül jeleníti meg e valóságélményt, hanem társadalmi feltételezettségében. Etikai-társadalomtörténeti szempontból itt is feltehető a kérdés: miért egy átlagpolgár tudatán keresztül mond ítéletet az író az osztálytársadalom manipulált valóságérzékeléséről (mert hiszen Joey látszólag csak egyéni felté-

telezettségű bizonytalanságának is vannak társadalmi okai, ha más nem, akkor az uniformizált életmód okozta unalom, az állóvíz szörnye(i)? Ennek oka hasonló lehet ahhoz, amit Lukács állapít meg a citoyent a kora németiségében hasztalanul kereső Thomas Mann-nal kapcsolatban: Updike sem prófétája, partizánja, hanem diagnosztája, kor- és sorstársa a világ első számú nagyhatalma embermillióinak. Talán attól tart, hogy a látnokiségben, a kötelező hitben van valami mákonyosan kincstári, ami hatásában önmaga ellentétébe csap át; szerinte célszerűbb a jelenségekkel szembenézni, kíméletlenül önkritikus józansággal, amely felnyitja a szemeket, ahelyett, hogy port hintene beléjük vagy elmámorosítaná őket. Ez az elfogulatlansága, az irracionálissal is szembenézni tudatossága teszi olyan íróvá, akinek minden művét érdemes elolvasnunk.

VAJDA Gábor

S Z Í N H Á Z

ESIK, FÚJ, HAVAZIK, AVAGY A KELLÉKNATURALIZMUS ÉRTELME

A legújabb színpadi divat-kellékek közé tartozik az eső. Nem nehéz észrevenni, milyen sokszor esik a színpadon. Esik csak esik — zuhog. Még hozzá valódi eső, illetve valódi víz.

A Sterija Játékok hat versenyelőadása közül kettőn esett az eső, három fújt a szél, egyen pedig havazott is. Komplette meteorológiai parádé, szemléltető oktatás időjárásstanból, vagy legalább áprilisi szeszélyességből.

Esett — a darab szerinti — Cetinjen és Belgrádban.